

УДК 343.98

Т. І. Савчук

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

У статті досліджено поняття та елементи механізму злочину. Визначено механізм корупційних злочинів, який являє собою комплекс процесів узасвідції його елементів, що утворюють відповідні слідові зміни в матеріальному та нематеріальному середовищі. Указано, що особливості механізму корупційних злочинів обумовлені специфікою сфери діяльності, кваліфікованістю злочинців, комплексним характером корупційних злочинів і злочинів корупційної спрямованості, які складають технології злочинного збагачення.

Ключові слова: *корупційні злочини, механізм злочину, елементи механізму злочину, технології злочинного збагачення.*

Постановка проблеми. За час незалежності в Україні значно зросла кількість корупційних правопорушень. За останні десятиліття українське суспільство зазнало значних змін, які спричинили сплеск корупції, що стала на перехіді демократизації та інтеграції нашої держави до європейського простору. Це викликало потребу криміналізації окремих корупційних проявів, які мають ознаки злочинів, та введення поняття «корупційний злочин». Механізми вчинення вказаних злочинів досить різноманітні й постійно трансформуються та залежать від сфери, у якій вчиняється корупційний злочин. Останнім часом механізм вчинення таких злочинів зазнав суттєвих змін, пов'язаних зі змінами в житті суспільства та проведенням на території держави антитерористичної операції. Як цілком справедливо зазначає О.В. Челишева, саме знання механізму злочину як цілісної системи обставин, процесів та факторів, які обумовлюють особливості відображення злочину, появу матеріальних і нематеріальних слідів, забезпечує цілеспрямоване висунення версій, планування розслідування, а в підсумку – найбільш повне встановлення та дослідження обставин, які підлягають доказуванню, допомагає встановленню об'єктивної істини в справі [1, с. 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з поняттям «механізм злочину», його структурою, були предметом

дослідження таких учених, як: Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, В.Ф. Єрмолович, С.М. Зав'ялов, Г.Г. Зуйков, О.Н. Колесниченко, В.П. Корж, А.М. Кустов, Г.А. Матусовський, В.А. Овечкін, О.В. Челишева та інші. У їхніх працях сформульовано низку принципово важливих положень.

Але досі залишаються невирішені та дискусійні питання, пов'язані з неоднозначністю трактування механізму злочину та визначення його структури. Окрім того, у криміналістичній літературі відсутні дослідження щодо особливостей механізму корупційних злочинів

Формування цілей. Метою статті є визначення на основі аналізу наукових досліджень та слідчої і судової практик особливостей механізму корупційних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Криміналістика досліджує злочин насамперед як динамічне явище, тобто його дійовий аспект. Злочин у дійовому плані, як указує М.В. Салтевський - це динамічна система, що містить різні форми взаємодії об'єктів живої і неживої природи [2, с. 16]. Отже, механізм злочину являє собою послідовну низку процесів взаємодії, які залишають свої сліди в довколишньому середовищі. У літературі викладено різні поняття механізму злочину. До прикладу, В.К. Гавло вважає, що механізм злочину – це система елементів криміналістичної характеристики, що взаємодіє та відображає процес вчинення, утворення слідів, що мають значення для встановлення істини в справі [3, с. 191]. М.П. Яблоков визначає механізм злочину як систему даних, яка в основному, описує часовий та динамічний порядок зв'язку окремих етапів, обставин, факторів підготовки, вчинення й приховання слідів злочину, які дозволяють відтворити картину процесу його вчинення. Інформація, що міститься в даних про механізм злочину, характеризує послідовну, технологічну сторону злочинного діяння [4, с. 50]. Р.С. Белкін розглядає механізм злочину як складну динамічну систему, що визначає зміст злочинної діяльності [5, с. 117].

На наш погляд, найбільш точно в криміналістичному сенсі розкриває поняття механізму злочину А.М. Кустов, який визначає його як систему процесів взаємодії як прямих, так і непрямих учасників злочину між собою та з матеріальним середовищем, пов'язаних з використанням відповідних знарядь, засобів та інших елементів обстановки, що закономірно обумовлюють виникнення криміналістично значимої інформації про злочин, його учасників і результат. Кожен окремий процес цієї системи передбачає наявність інших процесів або виступає фактором, що їх спонукає, надаючи всій системі динамічний характер [6, с. 9].

У криміналістиці не визначено усталеної думки щодо структурної побудови механізму злочину. Механізм вчинення злочину складається з певних елементів, що взаємопов'язані між собою та які взаємообумовлюють один одного. Так, наприклад, В.А. Образцов відніс до елементів механізму злочину, що взаємодіють, по-перше, злочинця та предмет посягання (як ланку взаємодії людина – річ); по-друге, знаряддя та інші матеріально фіксовані засоби досягнення злочинного результату (транспорт злочинця, технічні пристрої тощо); по-третє, елементи обстановки на місці приготування до

вчинення злочину, на місці його вчинення, приховання та в іншому матеріальному середовищі; по-четверте, поведінку злочинця [7, с. 15].

Іншу позицію займає Р.С. Белкін, виділивши в структурі механізму злочину такі елементи: суб'єкт злочину; ставлення суб'єкта злочину до своїх дій, наслідків цих дій та співучасників злочину; предмет посягання; спосіб злочину; злочинний результат; обстановка злочину; поведінка і дії осіб, які стали випадково учасниками події; обставини, що сприяли й перешкоджали злочинній діяльності; зв'язки між діями (способом злочину) та злочинним результатом, а також між учасниками події [8, с. 120].

Вважаємо, що найбільш обґрунтовано сукупність елементів механізму злочину визначив А.М. Кустов. Автор дотримується думки, що основними елементами в структурі механізму злочину є:

- 1) діяльність суб'єкта злочинної події;
- 2) комплекс дій і вчинків жертви;
- 3) комплекс дій інших осіб, не безпосередньо пов'язаних зі злочинною подією;
- 4) окремі елементи обстановки, використані учасниками злочинного посягання [6, с. 7-12].

Автор, на відміну від інших, розглядає не окремішньо дії учасників, а комплекси цих дій, що дозволяє послідовно охарактеризувати розвиток механізму злочину. Як будь-яка система, механізм злочину формується та функціонує під впливом певних закономірностей. У межах криміналістичного дослідження такими закономірностями є: виникнення та розвиток зв'язків і відносин усередині механізму злочину; формування та реалізація способу злочину; виникнення та протікання пов'язаних зі злочинним явищем до та після кримінального порядку, які мають значення для слідчої, судової, оперативно-розшукової та експертної практики [5, с. 117]. Уявляється, що дослідження цих закономірностей при розслідуванні злочинів буде підставою для висунення версій і визначення певного напрямку всього розслідування.

Механізм корупційних злочинів досить складний. Його специфіка визначається як особою злочинця, так й особливостями сфери діяльності, у якій вчиняється злочин. При визначенні механізму корупційних злочинів варто підтримати позицію А.М. Кустова щодо того, що їх механізм включає не поодинокі дії учасників злочину, а комплекс таких дій, спрямованих на досягнення злочинної мети.

Під час дослідження механізму корупційних злочинів потрібно звернутися до механізму корупції взагалі. Так, Ю.І. Кулагін вказує, що механізм корупції може передбачати два варіанти корумпованої поведінки, за умови яких в одному випадку має місце взаємодія двох суб'єктів, що ґрунтується на принципі «ти мені - я тобі», яка своєю чергою також може характеризуватися двома ситуаціями: 1) взаємодія суб'єктів корупційних відносин здійснюється на матеріальній основі, коли суб'єкт, наділений владними (службовими) повноваженнями, за матеріальну винагороду вчиняє на користь особи, яка надає цю винагороду, певні дії з використанням

наданої йому влади чи посадових повноважень або утримується від вчинення певних дій, які він міг чи зобов'язаний був у цій ситуації вчинити з використанням влади чи посадових повноважень; 2) узаємодія суб'єктів корупційних відносин здійснюється на вигідних для обох сторін умовах, які не обумовлюються безпосередньою матеріальною винагородою. Другий варіант корумпованої поведінки, як уже зазначалося вище, полягає в тому, що суб'єкт корупції задовольняє свій особистий інтерес чи інтерес іншої особи (осіб) за допомогою використання наданої їй влади чи посадових повноважень без узаємодії з іншими особами (узаємодія можлива лише в межах співучасті у вчиненні злочину). Обидва ж варіанти об'єднує те, що як у першому, так і в другому випадках, суб'єкт корупційних діянь задовольняє свій особистий інтерес чи інтерес третіх осіб за допомогою неправомірного використання офіційно наданих йому влади або посадових (службових) повноважень [9, с. 14].

Характеризуючи механізм корупційних злочинів, потрібно враховувати особливості сфери, у якій вчиняється вказаний злочин. Адже саме сфера діяльності визначає специфіку особи злочинця й обраного ним виду корупційного правопорушення та способу його вчинення, що впливає на характеристику обстановки злочину з її часовими, просторовими характеристиками та слідовою картиною.

Крім того, як показує практика, корупційні злочини не вчиняються поодинокі, а зазвичай складають комплекс взаємопов'язаних злочинів. Одні з таких злочинів безпосередньо спрямовані на отримання злочинних доходів, а інші – забезпечують вчинення попередніх, містять елементи підготовки до їх вчинення або приховують їх. Тому очевидно, що такий вид злочинності характеризується не розрізненими злочинами, а масштабними злочинними технологіями, основаними на стійких корумпованих зв'язках, які проникають в економіку й фінансову систему та впливають на політику держави в цілому. Таким чином, при дослідженні механізму вчинення корупційних злочинів прослідковується тенденція використання злочинцями так званих технологій злочинного збагачення.

Так, примітка до ст. 45 КК України вказує, що корупційними злочинами вважаються злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 3641, 3652, 368-369 КК України [10]. Проте очевидно, що це не весь перелік зловживань, вчинення яких пов'язано з корупцією. Адже технології злочинної діяльності містять у своєму складі не лише вказані вище злочини, але й низку інших. Наприклад, деякі інші злочини проти власності, у сфері господарської діяльності, злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, злочини проти правосуддя тощо. Тому при дослідженні вказаних злочинів доцільно говорити не лише про корупційні злочини, а й низку інших злочинів корупційної спрямованості, які задіяні в технологіях злочинного збагачення.

Висновки. Отже, механізм злочину – це послідовний (поетапний) ряд процесів взаємодії його елементів між собою, у результаті яких проявляються

сліди-відображення, що містять криміналістично значиму інформацію про сам злочин та його учасників. Механізм корупційних злочинів обумовлений специфікою сфери діяльності, у якій вони вчиняються, та являє собою комплекс процесів взаємодії його елементів, що утворюють відповідні слідові зміни в матеріальному та нематеріальному середовищі. Він характеризується кваліфікованістю злочинців, комплексним характером корупційних злочинів і злочинів корупційної спрямованості, які складають технології злочинного збагачення, а також їх латентністю.

Використані джерела:

1. Чельшева О. В. Механизм преступления – понятие и значение для криминалистических исследований / О. В. Чельшева // Вестн. криминалистики. – 2006. – Вып. 4 (20) – С. 15–19.
2. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : [підручник] / М. В. Салтєвський. – К. : Кондор, 2006. – 588 с.
3. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В. К. Гавло. – Томск : Томский ун-т, 1985. – 340 с.
4. Криминалістика : [учеб. для вузов] / отв. ред. проф. Н. П. Яблоков. – М. : БЕК, 1995. – 708 с.
5. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
6. Кустов А. М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления. / А. М. Кустов ; под ред. Р. С. Белкина. – М. : Акад. МВД России, 1997. – 228 с.
7. Криминалистическое обеспечение предварительного расследования : учеб. пособие для вузов / под ред. В. А. Образцова. – М. : Высш. шк., 1992. – 351 с.
8. Белкин Р. С. Курс криминалистики. В 3т. Т.1. Общая теория криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – 408 с.
9. Кулагін Ю. І. Корупція та шляхи її подолання в Україні / Ю. І. Кулагін // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених : наук. зб. – Вип. 7. – [Б. м. : б. в.], 2005. – С. 12–16.
10. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст.131 ; з останніми змінами, внесеними Законом від 13.07.2017 № 2136-VIII, ВВР, 2017, № 35, ст.376.

Стаття надійшла до редколегії 01.08.2017

Савчук Т. И. Особенности механизма совершения коррупционных преступлений

В статье исследовано понятие и элементы механизма преступления. Определено механизм коррупционных преступлений, который представляет собой комплекс процессов взаимодействия его элементов, образующих соответствующие следовые изменения в материальной и нематериальной среде. Указано, что особенности механизма коррупционных преступлений обусловлены спецификой сферы деятельности, квалифицированностью преступников, комплексным характером коррупционных преступлений и

преступлений корупційної направленості, складаючих технології преступного обогачення.

Ключевые слова: *коррупционные преступления, механизм преступления, элементы механизма преступления, технологии преступного обогащения.*

Savchuk T. Peculiarities of the Mechanism of Committing Corruption Crimes

The article outlines the relevance of the topic of research, which is determined by the fact that during the period of independence in Ukraine, the number of corruption offenses has increased significantly. This caused the need to criminalize certain corruption manifestations, which have signs of crime and the introduction of the concept of "corruption crime". Recently, the mechanism of committing such crimes has undergone significant changes that are associated with changes in the life of society and the conduct of anti-terrorist operations in the territory of the state.

The concept and elements of the crime mechanism are investigated. The mechanism of corruption crimes is determined. It is indicated that it is due to the specifics of the sphere of activity in which such crimes are committed and represents a complex of processes of interaction of its elements, which form the corresponding trace changes in the material and non-material environment.

It is specified that this kind of crime is characterized by not isolated crimes, but by large-scale criminal technologies based on stable corrupt connections that penetrate into the economy and financial system and influence the policy of the state as a whole. Thus, when investigating the mechanism of committing corruption crimes, the tendency of the use of so-called technologies of criminal enrichment is used by criminals.

It is noted that in the investigation of these crimes it is expedient to speak not only about corruption crimes, but also a number of other crimes, corruption orientation, which are involved in technologies of criminal enrichment.

It is proved that the mechanism of corruption crimes is characterized by the qualification of criminals, latency, complex nature of corruption crimes and corruptive crimes, which constitute the technologies of criminal enrichment.

Key words: *corruption crimes, mechanism of crime, elements of the mechanism of the crime, technology of criminal enrichment.*